

mihailo marković

Porast tendencija usmeravanja u savremenom svetu

Za društveni razvoj u našem veku karakterističan je relativno brži konstantni porast tendencija usmeravanja na svim nivoima društvene organizacije.

Među opštim činiocima koji su u celom svetu delovali na razvoj ove tendencije treba posebno pomenuti: opšti svetski proces prevazilaženja atomizacije i posebno porast privredne integracije (unutargranske, međugranske, regionalne, nacionalne, međunarodne), povećana uloga države i naglo povećavanje stepena njene intervencije u ekonomskom i celokupnom društvenom životu, najzad nagli razvoj nauke koji je omogućio relativno tačno predviđanje i svesno kontrolisanje društvenih procesa.

U kapitalizmu, koji je danas bitno različit od liberalnog, laissez-faire kapitalizma XIX veka, planiranje je dostiglo neslučen stepen razvoja u okviru pojedinih preduzeća i koncerna. Zahvaljujući visokom stepenu stručnosti rukovodećeg menadžerskog sloja, a naročito zahvaljujući razvijanju i primeni niza vrlo egzaktnih naučnih disciplina koje se bave problematikom metodologije i tehnike upravljanja i planiranja, kapitalizam je na mikroekonomskom nivou u nekim slučajevima postigao čak i viši stepen racionalnosti nego socijalizam u svom dosadašnjem razvitku. Na nivou globalnog društva može se takođe konstatovati jasan i zakonit porast tendencije planiranja, mada ona ima i svoje nužne granice usled postojanja privatne svojine na sredstva za proizvodnju i delovanja tržišnih zakona.

Ukidanjem buržoazije kao klase i podružljavanjem sredstava za proizvodnju socijalizam je stekao istorijsku mogućnost neograničenog postepenog ovladavanja društvenom stihijom i neograničene progresivne humanizacije društvenog života. Modaliteti planiranja u toku dosadašnjeg razvitka socijalizma doveli su, međutim, i do izvesnih negativnih iskustava, nedoumica i otpora. U onoj meri u kojoj se društvena svojina na sredstva za proizvodnju ispoljava kao državna svojina, i u kojoj je politička moć koncentrisana u organima države planiranje će biti administrativno, spoljašnje, prilično nametanje ciljeva i zadataka koje na minimum svode inicijativu, slobodu i dostojanstvo individualnog proizvođača. S druge strane, istinski racionalnog usmeravanja nema ako nisu obezbeđena objektivna, nepristrasna, konkretna znanja o stanju društva, ako se političko odlučivanje ne oslanja na ta znanja, ako nisu jasno definisani dalji i bliži ciljevi i potrebe društvenog razvoja, ako se ne poklanja potrebna pažnja razvija-

nju metodologije i tehnike planiranja, ako društvo ne obezbedi mehanizme za dovođenje najspособnijih, stručno kompetentnih revolucionarnih kadrova na rukovodeće položaje.

Uslovi usmeravanja društvenog razvoja u našoj zemlji

Problem usmeravanja društvenog razvoja postavlja se u našoj zemlji u vrlo složenim i protivrečnim uslovima. Mi smo uveli samoupravljanje i time u praksi započeli proces odumiranja države. Ali mi još uvek imamo i vrlo snažnu državu i vrlo veliku koncentraciju ekonomske i političke moći u centralnim društvenim institucijama. Naše skupštine, naročito Savezne i republičke skupštine, imaju hibridni, protivrečni karakter. One postepeno postaju organi samoupravljanja u onoj meri u kojoj se u njih uvodi sve više radnih ljudi koji su demokratskim putem izabrani, koji svoje rukovodeće funkcije vrše privremeno i za njih su nagrađeni kao i za svaki drugi stvaralački, visokokvalifikovani rad, bez ikakvih prava na trajno uživanje nekog povlašćenog društvenog statusa. S druge strane, skupštine su još uvek organi države u onoj meri u kojoj izvršna vešća i organi uprave svojim pritiskom i svojim autoritetom nasleđenim iz prošlosti uspevaju da ostvare odlučujući uticaj, meri u kojoj se krše principi javnosti svih delatnosti i demokratizma svih izbora i odlučivanja, u kojoj se ravnopravnosti zamenjuju hijerarhijom, snagom argumenata — snagom položaja, a objašnjavanje — pritudom.

Drugo, mi smo ne samo ukinuli privatnu svojinu na sredstva za proizvodnju već smo obavili vrlo značajne korake u pretvaranju državne svojine u istinski društvenu svojinu. Međutim, znatan deo društvene svojine još uvek je na specifične načine otuđen i ne služi zadovoljavanju stvarnih opšti društvenih interesa; s jedne strane, stoga što njom na neceleshodan način raspolaže državna administracija, odnosno uticajni pojedinci iz nje, s druge strane, usled partikularizma, regionalizma i nacionalizma koji dolaze do izražaja kad društveno-političke organizacije u prvi plan stave interese svoje opštine, sreza ili republike. Ovakvi oblici odlučivanja društvene svojine vode delimično ukidanju onih izuzetno povoljnih istorijskih mogućnosti racionalnog usmeravanja koje je socijalistička revolucija stvorila.

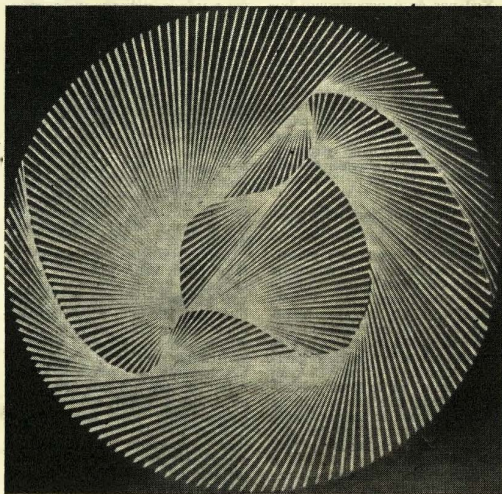
Treće, mi imamo hibridni privredni sistem koji faktički počiva i na principu rentabilnog oslobađanja zakona robne proizvodnje i tržišta i, istovremeno, na principu neprestane administrativne intervencije ne samo u cilju sprečavanja anarhije i pre-

**USLOVI I MOGUĆNO
STI USMERAVANJA
DRUŠTVENOG RAZVOJA
U SOCIJALIZMU**

velikih disproporcija već i u bitno van-ekonomske, političke, humanitarne i druge svrhe. Ove administrativne intervencije ima neuporedivo više nego što to dozvoljavaju Ustav, odluke partijskih foruma, postojeći političko-pravni dokumenti i uopšte vladajuća političko-ekonomska teorija. Pošto je nepriznata i dobrim delom nepoznata sila, administrativna intervencija se krijunčari u sistem u stihijskom, nekontrolisanom, nedovoljno racionalnom obliku i ima dvostruko negativan efekat: sputavajući delovanje zakona vrednosti ona stvara mnoge veštacke, ekonomski neopravdane odnose i guši slobodu i inicijativu pojedinih radnih organizacija — to je čini sličnom (etatističkom strukturu) planiranju, samo što su razmere dejstva u ovom pravcu znatno manje; s druge strane, pošto ovakva administrativna intervencija nije dovoljno promišljena, naučno zasnovana i koordinirana na duži rok, ona katkad doprinosi stvaranju još većih disproporcija i anarhije nego što bi bile one koje bi robna proizvodnja sama sobom donela. U ovoj situaciji mi imamo očigledne protivrečnosti između teorije i prakse. S jedne strane, uporedno sa deklarativnim zalaganjem za slobodnije delovanje zakona robne privrede — idu daleko veće intervencije u toku privrednih kretanja nego što bi to bilo neophodno kad bi se one više oslanjale na solidne naučne analize; uporedno sa deklarativnim zalaganjem za prepuštanje brige o proširenoj reprodukciji organima samoupravljanja — idu mere koje praktički onemogućuju jačanje materijalne baze organa samoupravljanja; uporedno sa žestokim osudama etatizma i etatističkih tendencija — zadržava se veća moć države nego što je neophodno, uporedno sa zahtevima da se zbog deetatizacije budžet oslobodi znatnog dela briga o nauci, kulturi i prosveti — budžeti, savezni i republički, brzo rastu itd. S druge strane, onima koji tvrde da mi faktički nemamo i ne možemo imati sistem čiste robne privrede, da svesnih društvenih intervencija ima i mora biti u svakom socijalističkom društvu ali da bi ih moglo biti i manje pod uslovom da pri tom bude više plana a manje proizvoljnosti, prebacuje se da se za lažu za etatizam i vraćanje na administrativni period, iako to malo kome kod nas može padati na pamet.

Četvrti specifičnost uslova u kojima se kod nas postavlja problem usmeravanja jeste očita protivrečnost između uloge koju u sistemu samoupravljanja treba da ima svaki pojedini neposredni proizvođač i njegove stvarne mogućnosti da tu ulogu odigra. Pretpostavka samouprav-

(NASTAVAK NA DRUGOJ STRANI)

EQUIPO 57.

gravirano staklo

lanjanja je racionalni proizvođač koji ne samo što dobro poznaje svoj posao i svoje proizvode već je u stanju da oceni njegove dugoročne interese, da ih uskladi s opštim interesima globalnog društva i da oceni koja su sredstva najadekvatnija za njihovu realizaciju. Takav stepen racionalnosti pretpostavlja pismenost, opštu kulturu, političko i stručno obrazovanje. Međutim, u tom pogledu situacija u našem društvu zabrinjava: ne samo što tempo progressa u opismenjenju i kultivisanju naših radnih ljudi ni izdaleka ne zadovoljava nego u nekim oblastima stagniramo pa čak i nazadujemo. Za ovakav neuspeh na ovom području, koji može imati dalekosežne posledice, u velikoj meri je odgovorno jedno potpuno neodrživo i štetno shvatanje po kome prosvetu i kulturu u što većoj meri treba da izdržavaju oni koji ovu vrtu robe troše. Ovakvo rezonovanje samo je daleki eho davno prevaziđenog liberalnog kapitalizma XIX veka. Jasno je, međutim, da bi bilo apsurdno kad bi jedno društvo čitavu svoju egzistenciju gradilo na takvom uslovu kao što je racionalnost neposredno proizvođača i kad pri tome ne bi ništa preduzimala da se taj uslov u što većoj meri realizuje.

Peto, usmeravanje društvenog razvoja se mora zasnovati na naučnim analizama i predviđanjima. U socijalizmu je postalo

matke teorije subjektivne verovatnoće, (2) u matematičkim: linearno i nelinearno programiranje, dinamičko programiranje, teorija igara, teorija informacija i teorija odlučivanja, (3) matematička statistika, (4) u tehničkoj: teorija automata i posebno elektronskih mozgova (koji su za planiranje neophodni zbog ogromne brzine u nalaženju rešenja kod problema s velikim brojem promenljivih kakvi se javljaju u operacijama upravljanja), (5) u psihološkoj: teorija učenja, (6) u ekonomskoj: ekonometrija, ekonomska kibernetika, (7) opšta teorija organizacije itd.

U Sovjetskom Savezu i nekim drugim socijalističkim zemljama ulažu se ogromni naponi da se što brže u ovim disciplinama stvore potrebni kadrovi, da se dostigne teorijski nivo na kome se već nalaze najrazvijenije kapitalističke zemlje, i da se u praksi planiranja ove discipline primene što pre i razumljivo, u mnogo većoj meri nego što će to na nivou globalnog društva biti moguće u kapitalizmu dokle god ostane kapitalizam.

Mi, na žalost, ne preduzimamo ništa ili bar ništa organizovano. Postoje pojedinci koji su o ovom kompleksu nauka slučajno nešto saznali i po ličnoj inicijativi rade na nekim problemima. Sve je to sasvim malo i u celini uznev nezadovoljavajuće. Mi nemamo ni odgovarajuću nastavu, ni istraživački rad, ni politiku stvaranja kadrova, niti primenu u

štu. Uopštena, apriorna neverica u ovakve mogućnosti zaista bi u praksi značile podržavanje birokratskih tendencija i impulirale sugestiju prostog vraćanja na metode administrativnog socijalizma.

Ali isto tako je, najblaže rečeno, naivno misliti da se racionalno usmeravanje globalnih društvenih procesa može postići spontanim usklađivanjem planova pojedinih lokalnih i regionalnih subjekata planiranja ili spontaninim vertikalnim povezivanjem. Ne radi se samo o tome da jedan subjekt planiranja ne negira slobodu odlučivanja drugih subjekata već i o tome da svi subjekti zajedno, neposredno ili posredno, postavie izvesne okvire svoje slobode planiranja, tj. izvesne opšte ciljeve koji u određenom vremenskom intervalu zajedničkom akcijom treba da budu realizovani. Zato je potrebno da postoje demokratskim putem formirane centralne institucije — u stvari, centralni organi samoupravljanja — koji bi bili odgovorni za postavljanje ovakvih opštih ciljeva i određivanje sredstava i mehanizma za njihovu realizaciju.

Treba li opšti društveni plan da bude samo prognoza ili i obaveza? Ako o planiranju i uopšte o usmeravanju želimo da razgovarajmo o određenim ovakvom pitanju jedva da ima smisla. Naime, već sam pojam planiranja implicira da se radi o nekakvoj praksi koja se hoće da usmeri a

mogućnostima budućeg toka bita ona koja najviše odgovara njegovim potrebama.

U onoj meri u kojoj je čovek aktivno, stvaralačko biće on se ne zadovoljava samo kontemplacijom sustrajnih mogućnosti već se i duhom i rečju i mišicama svojih ruku angažuje da postane stvarnost ono za šta se opredelio.

Najzad, u onoj meri u kojoj je čovek društveno biće, u kojoj komunicira, saraduje s drugima i deli s njima izvesne potrebe i vrednosti, on je spreman da se angažuje i za nadindividualne ciljeve, pa čak i za takve koji ne zadovoljavaju njegove lične potrebe, ali su posredno vrednosti za njega, jer zadovoljavaju potrebe drugih ljudi do kojih mu je stalo.

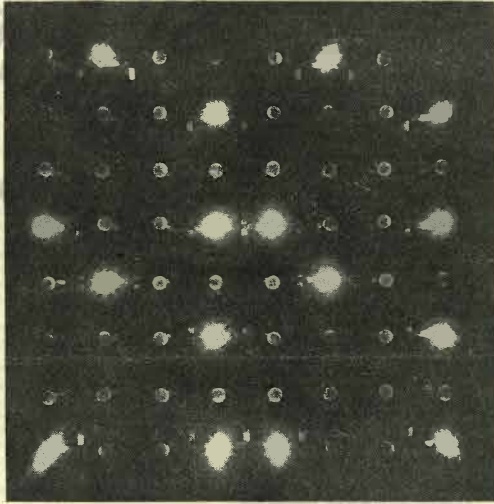
Samo tako je moguće usmeravanje ne samo u ličnom i porodičnom životu već i u životu širih društvenih zajednica. Ali i obratno, čovek koji je zainteresovan samo za usmeravanje u sredini kojoj neposredno pripada pokazuje time da nije dovoljno društveno biće ili da nije svestan nerazdvojne povezanosti ličnog i društvenog interesa.

Ipak neko može prihvatiti usmeravanje kao opštu vrednost — dakle i kad je reč o globalnom društvu, a ipak imati rezerve prema njemu zbog realne opasnosti da se društvena grupa koja je njegov nosilac ne otuđi od društva i suprotstavi mu se kao tiranska spoljašnja sila.

Stoga je jedno od najznačajnijih

le epohe (ukidanje svih prikrivenih oblika eksploatacije i prevazilaženje socijalnih razlika među društvenim grupama i regionalnih razlika među razvijenim i nerazvijenim područjima, ostvarenje materijalnog blagostanja društvene solidarnosti itd.) a, s druge strane, realno stanje društva, zakaonite tendencije njegovog menjanja, planove užih društveno-političkih organizacija itd. Nauka bi morala odigrati višestruko značajnu ulogu u formiranju ovakvog globalnog plana — preciznom definicijom ciljeva, razradom alternativnih politika koje će voditi ovim ciljevima, ispitivanjem efektivnosti prihvaćene politike, pripremanjem mera za modifikovanje date politike kad se u praksi pokaže manje uspešna nego što se očekivalo, detaljnom razradom kratkoročnih planova, neprestanom kontrolom njihove realizacije, neprestanim ispitivanjem javnog mnjenja itd. Razume se, odluke o iskazu među alternativama moralo bi donositi najviše političko samoupravno telo — skupština. Te odluke bi, prirodno, bile obavezne — one bi konstituisale zakonite okvire u kojima bi se kretalo odvijanje organa samoupravljanja na svim ostalim nivouima. Međutim, te odluke ne bi bile nametnute goim prirodom od strane neke tuđe, društvu spoljašnje sile, kao što je slučaj u uslovima birokratizma. Bitna razlika je i u demokratskom načinu na koji je centralni organ samoupravljanja

USLOVI I MOGUĆNO STIL USMERAVANJA DRUŠTVENOG RAZVO JA U SOCIJALIZMU

FRANÇOIS MORELLET
sukcesivne rasviete

opšte mesto da odlučivanje o društvenim pitanjima mora biti oslonjeno na naučna znanja — otud i ime doktrina = naučni socijalizam. Na žalost, društvene nauke su u većini socijalističkih zemalja vrlo nerazvijene i jako zaostaju za prirodnom i tehničkim naukama. Umesto da se od njih zahteva da pružaju pouzdana empirijski zasnovana znanja o stvarnom stanju društva, njegovim zakonitim tendencijama, realnim mogućnostima i alternativama daljeg kretanja, često im se prvenstveno pridaje ideološka i propagandna funkcija. Mi smo u našoj zemlji poslednjih godina napravili snažan zaokret ka empirijskim istraživanjima. Na žalost, propusti prethodnog perioda još nam se svete i mi još ne raspoložemo zadovoljavajućim znanjima o mnogim ključnim problemima našeg društva.

Jedan drugi propust je možda još ozbiljniji — zbog toga što ga još nismo ni sagledali u potpunosti.

Planiranje se danas više ne može ni zamisliti bez primene teorijskih, metodoloških i tehničkih znanja iz čitavog niza vrlo egzaktnih disciplina koje su nakon drugog svetskog rata razvijene na Zapadu i koje su obuhvaćene zajedničkim imenom operaciono istraživanje ili nauka o upravljanju. Predmet ove nauke je, ukratko rečeno, naučno pripremanje odluka, izračunavanje najoptimalnijih rešenja u jednoj datoj situaciji kad su poznati ciljevi koji treba da budu realizovani i ograničena sredstva koja nam stoje na raspolaganju.

Discipline koje nauka o upravljanju obuhvata su sledeće: (1) u logici: Bulova, algebra i akstio-

praksi. Preti nam, dakle, opasnost da jako zaostanemo ne samo iza razvijenih kapitalističkih zemalja nego i iza socijalističkih zemalja koje zahvaljujući velikoj koncentraciji sredstava i udvostručanim naporima obično uspevaju da dostignu Zapad u svim egzaktnim disciplinama u kojima su u vreme drugog svet-skog rata bile zaostale.

Kod nas će u neposrednoj budućnosti sigurno sazreti uverenje da svesne intervencije u cilju usmeravanja društvenih procesa ne podnose improvizacije i nagadanja, da one moraju biti daleko egzaktnije planirane. Tada se može desiti da otkrijemo da će nedovoljna razvijenost odgovarajućih oblasti nauke i nepostojanje odgovarajućih stručnjaka biti jedan od glavnih ograničavajućih čimbenika.

Nivoi i mogući nosilci usmeravanja

Da bi bilo uspešno i maksimalno racionalno, usmeravanje se mora obavljati na svim nivoima društvene strukture. Oni koji insistiraju na značaju planiranja u socijalizmu nemaju potrebe da poriču mogućnosti planiranja i na nivou radne organizacije, opštine i sreea. U onoj meri u kojoj za to postoje kadrovski i drugi preduslovi sigurno je da u sistemu samoupravljanja (u kome relativno slobodno deluju zakoni vrednosti) postoji jaka zainteresovanost kolektiva da posluju što uspešnije i da radi toga dovoljno upoznaju sve faktore koji su relevantni za uspešno predviđanje i regulisanje proizvodnje i plasmana na tržište o čisto teorijskom interesova-

nju da se tok nekog procesa sazna i predviti. Ovo predviđanje, kad je valjano teorijski i empirijski zasnovano, zapravo je pretpostavka plana, a ne i sam plan. Razume se, u društvu pa često ni u prirodi ne vlada linearni, jednoznačni determinizam.

Predviđanje koje ostaje u okvirima specijalne nauke sadržavaće zapravo različite alternative daljeg mogućeg kretanja. Prognozirajući jedan određeni ovakvom pitanju jedva da ima smisla. Naime, već sam pojam planiranja implicira da se radi o nekakvoj praksi koja se hoće da usmeri a

nju da se tok nekog procesa sazna i predviti. Ovo predviđanje, kad je valjano teorijski i empirijski zasnovano, zapravo je pretpostavka plana, a ne i sam plan. Razume se, u društvu pa često ni u prirodi ne vlada linearni, jednoznačni determinizam.

Predviđanje koje ostaje u okvirima specijalne nauke sadržavaće zapravo različite alternative daljeg mogućeg kretanja. Prognozirajući jedan određeni ovakvom pitanju jedva da ima smisla. Naime, već sam pojam planiranja implicira da se radi o nekakvoj praksi koja se hoće da usmeri a

ih pitanja u vezi sa usmeravanjem globalnog društvenog razvoja: ko treba da vrši ovu funkciju i kako izbeći moguće zloupotrebe?

Iskustvo socijalističkih zemalja je jasno pokazalo da društveno usmeravanje od strane državnih organa neizbežno vodi stvaranju vrlo moćne političke birokratije. Ukoliko je ta birokratija prosvetom dobro obaveštena, spremna da se osloni na tehničku inteligenciju i da koristi tekovine nauke, ovakvo planiranje može biti relativno efikasno, može i obezbediti relativno brz porast materijalne baze društva, ali će dovesti i do velikih ekonomskih gubitaka, pasiviziraće neposredne proizvođače, zadržać ih u položaju najamnih radnika i stvoriti neodrživo velike socijalne razlike.

Predavanje funkcije usmeravanja u ruke čistih stručnjaka, eksperata, dovelo bi do jedne druge varijante birokratizma — tehnokratije. Tehnička birokratija bi zbog svoje veće kompetentnosti i stručnosti u upravljanju društvenim procesima ispoljila možda veći stepen efikasnosti, ali i veći stepen bezobzirnosti u odnosu na političke, socijalne i sve druge humane vrednosti.

Jedino potpuno zadovoljavajuće rešenje može se naći u sistemu samoupravljanja. Vrhovni organi samoupravljanja, kakve će u toku daljeg svog razvoja sve više postajati naše skupštine, morali bi uzeti na sebe punu odgovornost za određivanje opštih društvenih ciljeva i instrumenata za njihovu realizaciju. Razume se, ovakvo određivanje bi se moglo smatrati racionalnim samo pod uslovom da se uzmu u obzir, s jedne strane, dugoročni ciljevi ce-

konstituisani i u demokratskom načinu vrši koji je, posle mnogih preliminarnih ispitivanja i ravnopravnih diskusija, globalni plan prihvaćen.

Stoga ne bi bilo umerano ovakvo usmeravanje u okviru razvijenog i do vrha dograđenog sistema samoupravljanja smatrati nekom vrstom etatizma (na primer, predstavljanjem etatizma). Za etatizam nije bitno to što se usmeravanje vrši iz centra već što ga vrši država. Već sadašnja skupština nije prosto organ države, normalno bi bilo očekivati da će njene dalje evolucije biti istovremeno proces odumiranja države.

Razume se, u sadašnjim uslovima svako usmeravanje nosi u sebi elemente etatizma. Ali, prvo, treba razvijati našu socijalističku demokratiju u pravcu njihovog postepenog išcezavanja, a drugo, daleko je življiji i opasniji onaj nevidljivi i nekontrolisani etatizam koji se katkad krije iza parole decentralizacije i borbe protiv etatizma.

U današnjem momentu za naše društvo bi to bio korak unapred ka srazmerano višem stepenu demokratizma, ka otklanjanju nekih disproporcija i nestabilnosti, pa čak i ka slobodnijem delovanju zakona robne proizvodnje, kad bi brojne nekoordinirane, nedovoljno organizovane intervencije od strane pojedinaca i pojedinih organa državnog aparata, koje je u sadašnjim uslovima teško izbeći i sprečiti — zamenilo bližijim pripremanjem, naučno fundirano, celovito regulisanje osnovnih instrumenata daljeg društvenog razvoja od strane najviših, najautoritativnijih i najdemokratskije izabranih političkih ustanova našeg društva.

Mihailo MARKOVIC